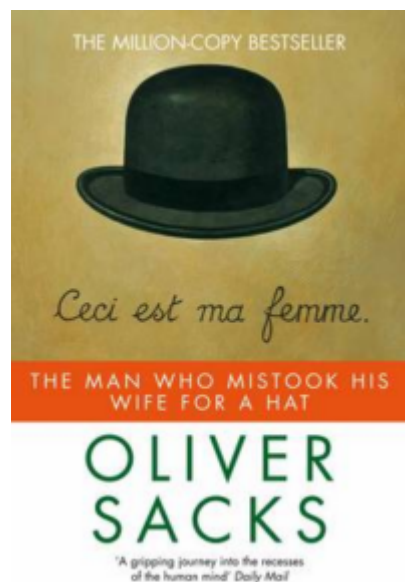

OMUL CARE ÎȘI CONFUNDA SOȚIA CU O PĂLĂRIE

Autor: Ilinca Bernea | 31 iulie 2023

Oliver Sacks, neurolog și istoric al științei, englez, a scris o carte excelentă despre disfuncții cerebrale și clivaje psihice: *Omul care își confundă soția cu o pălărie*. Studii de caz. Atunci când unul dintre simțuri e afectat, când un fragment din sistemul nervos nu se mai poate racorda la realitate în mod normal, acel individ pierde legătura cu umanul, în sensul plinar al cuvântului. Și scindările psihice produc asemenea manifestări. Amneziile, desensibilizările, depersonalizările și decorporalizarea pot fi mai discrete, nu neapărat „dramatice”, dar, și discrete fiind, inspiră neliniște. Apar în creierul celor care interacționează cu persoana disociată semnalizări din registrul „formă de viață necunoscută”. Anxietate.

Încerci să negociezi normalul, firescul, umanul cu persoana dezafectată de procese disociative. Distorsiunile cognitive ale oricui sunt o deraiere de la realitatea comună, cea în care coexistăm: corpuri vii. Povestirea care dă titlul cărții este despre un bărbat cu

agnozie, care descria o mânușă drept un recipient cu cinci cavități etc... Nu o putea recunoaște ca fiind un obiect familiar.

Orice reacție defensivă sau justificativă pe care o avem în fața cuiva care ne confundă cu „o mașinărie de gândit”, să zicem, sau cu un „stimulent vizual” sau „auditiv”, cu o „funcție” e o apărare în fața unui fenomen disociativ, un tip de răspuns la „alienare” și reducere. E firească. Nici un animal nu stă momâie când realizează că altul vede în el o resursă. Hrană. Sau un obstacol. O „formă de viață nesimilară”. Răspunsul defensiv e instinctiv, nu poate fi controlat rațional, oricât am fi de „civilizați”.

Creștetul unui om poate fi confundat cu o găză sau cu o pată de culoare văzută de la 500 de metri înălțime sau depărtare. Rațional, înțelegem fenomenul, înțelegem că acea „confuzie” provine dintr-o vedere distorsionată, de la „distanță” (în realitatea virtuală se întâmplă așa mai mereu), dar instinctiv, în orice relație umană, indiferent de natura ei, ne așteptăm să fim percepuți real, așa cum suntem. Ursul știe ce e un om. Și omul știe ce e ursul. Dar unii oameni sunt derutați în privința propriei condiții și naturi. Nu mai știu. Alienarea gândirii incumbă și distorsiuni perceptivă, detașarea minții de planul corporal-senzorial. Cel care are de-a face cu o formă de alienare a unui seamăn are reacții adverse și de apărare...

Un ins care te confundă, care nu te percepe așa cum ești sau care nu te tratează ca pe un seamăn natural, e o „specie necunoscută”. Apare în creier semnalizarea de pericol. Reacționăm din anxietate, încercăm să negociem cu cel care ne ia drept „pălărie”, să îl lămurim, tocmai pentru că prezumăm că îi e familiar umanul. Din păcate, distorsiunile cognitive tocmai în asta constau, în deraieri ale gândirii de la realitatea concretă, senzorial-sensibilă, în disocieri, în identificarea cu „abstracții”.

Mi-au plăcut nespuse mai ales descrierile sensibile ale reacțiilor de contrariere ale lui Oliver Sacks. Stranietatea și „anormalitatea” nu te pun doar pe gânduri, te și perturbă emoțional. Tot ce alcătuiește și întrunește în sine a ta noțiunea de uman e bulversat de manifestările celor înstrăinați de firescul speciei.

Citez din carte.

„Cum arată lucrurile pentru dl. Thompson? La prima vedere, el trece drept un personaj de un comic debordant. Lumea zice despre el că e «o comoară». Situația în care se află pare o farsă, un posibil subiect de roman comic. Este comic, dar în egală măsură și cumplit. Căci e vorba de un om ajuns, într-un fel, la disperare și delir. Lumea dispare mereu, pierzându-și înțelesul, topindu-se, iar el trebuie să caute un sens, să creeze un sens, cu disperare, inventând continuu, aruncând punți de sensuri peste abisuri lipsite de orice noimă, peste haosul care se cascadează permanent sub el. Dar știe oare dl. Thompson lucrul acesta, îl simte? După ce zic despre el că e o «comoară», că te face «să te

strici de răs», oamenii sunt neliniștiți, chiar îngroziți, de ceva ce există în el. «Nu se oprește niciodată», spun ei. «E ca un om angajat într-o cursă, un om care încearcă să prindă ceva care-i scapă tot timpul.» Și, într-adevăr, nu se poate opri niciodată, fiindcă breșa din memorie, existență, sens, nu se vindecă niciodată, ci trebuie depășită, «peticită» în fiecare clipă. Iar punțile, peticele, deși strălucite, nu funcționează – pentru că sunt confabulații, ficțiuni, care nu pot înlocui realitatea și nici nu corespund realității. Își dă seama oare dl. Thompson de acest lucru? Cum «simte» el realitatea? E oare mereu chinuit – chinul unui om pierdut în irealitate, luptând pentru a se salva, dar scufundându-se în născociri nesfârșite, iluzii, ele însele complet rupte de realitate? Este limpede că nu e în largul lui – pare tot timpul tensionat, încordat, ca un om aflat sub o presiune interioară continuă; și, din când în când, nu prea des, capătă expresia unei sincere, sfâșietoare nedumeriri. Ceea ce pe de o parte îl salvează pe dl. Thompson, iar pe de alta îl condamnă, este superficialitatea forțată sau defensivă a vieții sale: felul în care ea se reduce, efectiv, la o suprafață, strălucitoare, sclipitoare, irizată, mereu schimbătoare, și totuși o suprafață, o masă de iluzii, un delir fără adâncime”.

„Un exemplu izbitor a apărut într-o după-amiază, când William Thompson, trăncănind despre tot felul de oameni improvizați ad-hoc, a spus: «Și iată-l pe Bob, fratele meu mai mic, la fereastră», folosind același ton egal și indiferent ca pentru restul monologului său. Am rămas trăsnit când, peste un minut, un om a deschis ușa, și a zis: «Eu sunt Bob, fratele lui mai mic, cred că m-a văzut pe fereastră.» Nimic din tonul sau atitudinea lui William, nimic din stilul monologului său exuberant, dar invariabil și indiferent, nu mă pregătise pentru posibilitatea... realității. William vorbea despre fratele lui, care era real, cu exact același ton, sau cu aceeași absență a vreunui ton, cu care vorbea despre irealitate – iar acum, brusc, apăsarea dintre fantome o figură reală! În continuare, nu s-a purtat cu fratele lui mai tânăr ca și cum ar fi fost «real», nu a arătat nici o emoție veritabilă, nu a ieșit din delir, ci, dimpotrivă, l-a tratat pe fratele său ca pe ceva ireal, ignorându-l, pierzându-l în vârtejul delirului...”

„Paradoxal, marele dar al lui William – cel al confabulației – la care a făcut apel pentru a sări permanent peste abisul amneziei, acest mare dar al lui William este în același timp și nenorocirea lui. Dacă ar putea măcar rămâne tăcut, își spui, timp de o clipă; dacă ar putea măcar opri neîncetata trăncăneală și flecăreală; dacă s-ar putea măcar dezbăra de suprafața înșelătoare a iluziilor – atunci (ei, atunci!) realitatea s-ar putea cumva infiltra; ceva autentic, adânc, adevărat, simțit i-ar putea pătrunde în suflet. Căci răul ultim, «existențial», nu ține în acest caz de memorie (deși memoria lui e complet devastată); nu numai memoria i-a fost alterată, ci a dispărut cea

capacitate fundamentală de a simți. Acesta e sensul în care el a fost «dez-sufletit».”

Disocierea psihică nu este cu nimic mai puțin „amnezică”, mai puțin bulversantă pentru un interlocutor sensibil. Faptul că un om își amintește situații trăite, cu detașare, că vorbește despre ele ca și cum i s-ar fi întâmplat altuia, că nu trăiește în corpul și simțirea lui, nici în prezent, nici în trecut, ci în niște constructe fabulatorii despre sine – într-un colaj amențitor de imagini lingvistice și constructe ideatice și „amintiri” golite de seve – e tot neliniștitor. Acolo unde lumea interioară nu mai are un centru de greutate sensibil, unde identitatea nu se mai rotește în jurul pulsionilor vitale, ci al unor perspective neutre și schimbătoare, când omul se percepe pe sine ca pe un „altul”, se vede din afară sau se construiește prin limbaj, ne aflăm pe terenul stranietății... într-o realitate paralelă, particulară.

Tulburătoare carte. Fiecare povestire în parte e pătrunsă de o undă de tristețe și mirare, de calibru diferit. Am ceva obiecții la modul în care l-a „înțeles”, mai exact nu l-a înțeles pe David Hume, dar nu sunt relevante. O spun doar în treacăt, pentru că Hume e filosoful cel mai capabil să înțeleagă natura din spatele gândirii, mecanismele ei formative.

E o scriitură profundă. Sacks însuși e un gânditor existențialist cu o sensibilitate nealterată.

E posibil ca fiecare să aibă un simț anume mai bine dezvoltat, mai fin și în funcție de el să i se dezvolte anumite particularități și abilități psiho-somatice, emoționale. Personajele din carte au toate afecțiuni neurologice care îi predispun „să recupereze” cumva contactul cu realitatea pe alte căi. Dar și în cazul oamenilor sănătoși cred că simțul cel mai pronunțat le determină un anumit mod de a se raporta la viață, de a interacționa, preferințele, sursele de atracție și de repulsie. Legătura cu realitatea se face prin simțuri, nu prin raționamente, ele apar în consecință, la cei sănătoși. O spun intuitiv, dar cred că, în cazul unor artiști cu mari sensibilități vizuale, investiția emoțională în imagini e mai mare decât în cazul oamenilor obișnuiți. În cazul muzicienilor, legăturile afective sunt mai puternice atunci când e vorba de „timbru”. E posibil ca ei să simtă o atracție crescută față de vibratoul și cadența unei voci. Noi spunem schematic, așa cum le spunem pe toate: investiție „emoțională” sau „plan emoțional”, dar acestea sunt organic legate de experiențe somatice. Atracția față de altul are în primul rând baze senzoriale și prevalează în fața altor surse de interes. Corpul recunoaște un model și are o reacție somatică, e deja „vrăjit” sau „dezgustat” în momentul în care conștiința intră în joc. În mărturisiri transpar multe... Unii spun: deși eram într-o situație dificilă cu X, mă bântuia imaginea ei sau a lui, mă simțeam foarte

legat de forma lui (ei) vizuală. Sunt chestiuni înnăscute. În cazul meu e mirosul. El produce atașamentul, fixațiile, maximum sau minimum de implicare. Adulmec și selectez oamenii după miros. Toți ne bazăm pe capacități sinestezice, pe asocieri între informațiile provenite dintr-un simț sau altul. Tocmai această sinestezie face posibilă, în cazul unui nevăzător, conectarea la realitate prin celelalte simțuri, suplinirea celui lipsă. Creierul poate produce (simula) senzații de tip olfactiv sau gustativ care se asociază automat unei forme vizuale sau unei atingeri anume. Gustul unei lămâi sugerează culoarea galben. Legat la ochi, un om poate ști ce fruct mănâncă după gust fără să fie nevoie să îl vadă sau să îl atingă. Un copil, dacă gustă pentru prima oară în viață cinci fructe diferite, știe să indice apoi, instinctiv, cărei forme îi corespunde fiecare gust, fără să îi spună cineva.

Simțurile ne furnizează în continuu informații despre mediul înconjurător, chiar dacă nu suntem conștienți. Focalizarea atenției pe „peisajele” din minte ne provoacă iluzia că am fi întrucâtva desprinși de ce se întâmplă în jur. Dar e o amăgire, distorsiune cognitivă.

Pacientul suferind de agnozie se ghidează doar după sunete.

„Cum o fi rezolvând fiecare lucru, mă întrebam. Ce se întâmplă când se îmbracă, merge la toaletă, face baie? M-am dus după soția lui în bucătărie și am întrebat-o, de exemplu, cum face el ca să se îmbrace. «La fel ca și cu mâncatul», mi-a explicat ea. «Îi scot din dulap hainele obișnuite și le pun în locurile obișnuite, iar el se îmbracă fără probleme, cântând pentru sine. Face totul cântând pentru sine. Dar dacă e întrerupt și pierde șirul, se oprește totul, nu-și recunoaște hainele și nici propriul trup. Cântă tot timpul - cântece de mâncat, cântece de îmbrăcat, cântece de baie, cântece de tot felul. Nu poate face un lucru decât dacă-l transformă în cântec.»”

„Cred că pentru el muzica luase locul imaginii. Nu avea o imagine a corpului, avea o muzică a corpului: de aceea se putea mișca și purta atât de firesc, dar se oprea complet zăpăcit dacă «muzica interioară» înceta. La fel și în privința exteriorului, a lumii... În *Lumea ca voință și reprezentare*, Schopenhauer spune că muzica este «voință pură». Cât de fascinat ar fi fost el de dr. P., un om care pierduse complet lumea ca reprezentare, dar o păstra în întregime ca muzică sau ca voință”.

O simplă axiomă greșită - „gândirea e limbaj” - pe care o iei de bună, copil fiind, te poate deruta grav o vreme. Nici limbajul nu e gândire. Nici gândirea nu e autonomă...

nu se produce în „eter”. Rădăcinile gândirii sunt mult mai adânci decât poate limbajul exprima. Animalele „gândesc”, învață, doar că o fac în imagini senzoriale. Biologul Abraham Pepper demonstrează că au și „conștiință”, dar nu una logocentrică. Surdomuții gândesc la rândul lor „diferit”, nu simțul auditiv le organizează structurile mentale. Nu aud „voci” în sinea lor, dar disting între stările sinelui, între introiecții, fără suprasarcini lingvistice.

Nu trebuie să știi „genetică” ca să ai instincte funcționale. Nici păsările n-au habar de ornitologie. E destul de maladiv faptul că am ajuns să învățăm despre natura umană din „afara” experienței proprii. Toată stocarea simbolică a cunoașterii produce un fenomen, destul de primejdios, de externalizare parțială a controlului asupra propriei existențe. Îndoielile și scepticismul care sunt aur în cunoașterea „obiectivă”, detașată, epistemică n-au ce căuta în relațiile și experiențele nemijlocite, sensibile. Când ceea ce numim *gut feeling* e ecranat sau condiționat de concepții și principii directive e semn că delegi unei instanțe arbitrare, străine, puterea asupra vieții proprii. Gândirea autentică nu e niciodată externalizabilă, dirijabilă din afară sau detașabilă de corp și de instincte. „Reason is, and ought only to be the slave of the passions, and can never pretend to any other office than to serve and obey them”, scrie David Hume.

Într-un anumit sens, spune Sacks, despre una dintre paciente, „ea este denervată”, lipsită de trup, un soi de spectru. A pierdut, o dată cu simțul propriocepțiunii, ancora fundamentală, organică, a identității – cel puțin cea a acelei identități corporale, „sinele trupului”, în care Freud vede baza sinelui: „Sinele este înainte de toate un sine al trupului.”

„O asemenea depersonalizare sau pierdere a simțului realității trebuie să apară întotdeauna când apar tulburări de percepție sau de imagine a corpului.

Am descoperit curând că șederea ei pe scaun era, de fapt, o poză, un fel de atitudine forțată, voită sau teatrală, pentru a compensa neputința permanentă a unei atitudini autentice, firești. Eșecul naturii a condus-o spre «artificiu», dar artificiu era sugerat de natură și a devenit curând o «a doua natură». La fel s-a întâmplat și cu vocea ei – la început fusese aproape mută. Vocea era și ea proiectată, ca și cum s-ar fi adresat de pe scenă unui auditoriu. Era o voce scenică, teatrală – nu din cauza vreunui histrionism sau unei motivații excentrice, ci pentru că nu exista o stare vocală naturală. La fel și chipul ei, care avea tendința să rămână fără expresie (deși emoțiile ei lăuntrice aveau intensitate normală) din cauza lipsei de tonus și de expresie facială proprioceptivă, dacă ea nu și-ar fi exagerat artificial expresia (la fel cum pacienții cu afazie pot adopta accente și inflexiuni exagerate)”.

Închei cu un alt citat care mi-a mers la inimă:

„Pentru a fi noi înșine, trebuie să ne avem pe noi înșine, să punem stăpânire, la nevoie să punem din nou stăpânire, pe poveștile vieților noastre. Trebuie să ne «adunăm», să adunăm drama interioară, narațiunea. Un om are nevoie de o asemenea narațiune, o narațiune interioară continuă, pentru a-și menține identitatea, sinele său”.

Tocmai această putere de coagulare a unei povești interioare, investite cu suflul propriu, ne împiedică să fim împinși de constructe ideatice, ca o frunză purtată de vânt, dintr-o paradigmă în altă, dintr-o credință în alta, dintr-o viziune în alta. Această poveste a sinelui, care ne leagă de realitatea sensibilă, se impregnează și în iubirile noastre. Nu putem simți o legătură de suflet cu ceva „străin”, îndepărtat. Poveștile se organizează pe aceste două coordonate ale intuiției, cum le numea Kant, „timpul” și „spațiul”, dar elementele lor constitutive sunt simbioze între trăirile proprii senzorial-emoționale și elemente din realitatea înconjurătoare. Emoția e o formă de senzație intensă și persistentă care și-a lăsat o amprentă asupra ta, care a devenit sau e parte integrantă din rezervorul propriu de trăire. E o experiență relațională, ca și senzația, dar asumată ca fiind proprie, ca având o sursă internă și care îți poartă amprenta, identitatea. Frigul e perceput ca fiind o influență a mediului extern. Dar starea de înfrigurare e lăuntrică, nu mai e senzație, ci emoție. Legătura dintre sine și realitate dă identitate întâlnirii, doar ea poate genera un conținut de memorie afectivă și, deci, poveste. Nimic din ce trăim nu devine propriu sau parte integrantă din noi decât printr-o legătură sensibilă, emoțională, altminteri realitatea ne-ar rămâne străină, indiferentă.

Imagine: Unsplash